

K. III.
4217(C)

Nu se împru-
mută acasă.

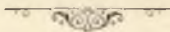
O CĂLĂTORIE LA VLAHI (ROMÂNII)

DIN

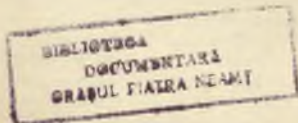
KRAINA, CROAȚIA ȘI DALMAȚIA

DE

TEODOR T. BURADA

(Extras din Arhiva No. 7 și 8 pe 1908).

11730
12552

I A Ș I

Tipografia și Papeteria „PROGRESUL” A. Grünberg str. Stefan Cel Mare 9

1908

91(R.497-1)

1910
1911

O călătorie la Vlahii (Românii) din Kraina, Croația și Dalmația

I

În anul 1869, Dr. Adolf Ficker, dînd la lumină în Viena o scriere a sa, despre popoarele ce locuiesc în Imperiul Austro-Ungar¹⁾, ne spune între altele, că: *Vlahi* se află nu numai în Istria, dar și în provincia *Kraina* numită și *Carniola*. Despre aceasta, față ce găsim scris:

«De mare însemnătate sunt insulele limbei romane în Istria și Kraina, a căror populațiune ca rămășiță a unui district limbistic mai înainte foarte întins, poartă în sine mai mult caracterul iliric (schipetaric), de cît daco-romanic. Populațiunea istriiană se compune din mai multe comuni aproape una de alta, și a-nume: *Possevt*, *Gradigne*, *Letai*, *Grobnic*, *Susnevizza*, *Bërdo*, *Vitlanova* și *Iasenita*, toate situate la nordul lacului Cepioi; aparte de aceste mai este și comuna *Ieiane*, ce se află în munții Cici; populațiunea din *Kraina* se compune din comunele *Hrast*, deasupra orașelului *Modling*, și *Boiana*, la sudul orașelului *Tschernebl*; cu toate aceste, toți locuitorii acestor comuni și-au însușit și limbile slavice ale țării».

Doritor de a cunoaște și pe acești romini rezlețiți la o așa de mare departare de tulpina românească, m-am hotărît a mă duce să-i văd, să-i cercetez, și să caut cînd și prin ce împrejurări ei au fost siliți să se stabilească în acele locuri.

În acest scop deci, în vara anului 1897, m-am și pornit la ei. Trecînd fruntaria țării pe la Virciorova, am ajuns în capitala Croației Agram, numită de Croați, Zagreb. În acest oraș m-am dus în mahalaua *vlahilor*, unde am poposit la un otel de pe strada în care mai de mult locueau *Vlahii*, și care și pînă-n ziua de astăzi se numește *Vlaška ulița*, (ulița românească). Aici făcînd

1) Die völkerstämme der Osterreichis-Ungarischen Monarchie ihre gebiete, granzen und inseln. Wien. 1869, pag. 81. Vezi și Hugo Schuchardt: Der vocalismus des Vulgarlateins. Leipzig. 1868. vol. III. pag. 55.

cunoștință cu mai mulți bătrâni cărturari, m-am pus la vorbă cu ei, cercetându-i despre *Vlahii* ce s'ar fi aflînd prin satele din Croația, despre timpul cînd au emigrat ei acolo, despre numărul lor, despre limba ce vorbesc și altele. Aceștia m-au incredințat că voi găsi prin satele din Croația un număr mare de *Vlahi*, cari au vorbit mai de mult *vlaški* (românește), dar cari acum nu vorbesc de cit limba croată, și că emigrarea lor în Croația datează înainte de secolul al XV-lea. De aici apoi mergînd mai departe, m-am oprit în orașul *Carlstadt*, numit de slavî *Carlovaț*. Aici m-am pregătit de drum pentru *Kraina*, și după aceea făcînd cunoștință cu locuitorul Neumann, care cunoștea bine limba croată și dialectul sloven din *Kraina*, precum și localitățile acele pe unde Dr. Ficker scria că se află acei *Vlahi*, l-am și luat cu mine ca să-mi fie talmaciu și călăuz.

Așa dar în ziua de 22 Iulie 1897 în revărsatul zorilor am pornit cu trăsura lui Matei Videtici, și trecînd podul cel mare ce se află pe râul *Kulda*, la fruntaria Croației am intrat în provincia *Kraina*; mergînd apoi mai departe, am ajuns în orașelul *Cernomli*¹⁾, unde am poposit puțin la gostiana (otel) lui Lachner; de acolo mergînd mai departe, și trecînd prin comuna Drăgătuș, am ajuns pe cînd începuse a amurgii în tirgușorul, *Vinița*; aici am poposit la gostiana Scolnicu, unde apoi am și mas. Sora adunîndu-se mai multă lume, am început a vorbi cu unii și cu alții despre *Vlahii* ce s'ar fi aflînd în satele *Boiana* și *Hrast*: unul dintre locuitorii, anume Luca Coracin, organistul de la biserica de acolo, m'a spus că el știe, că *Vlahi* se află în satul *Boiana*, și că dacă vreî, el poate să-mi arăte și drumul.

A doua zi dimineață, am pornit împreună cu Luca Coracin și cu alți locuitorii spre *Boiana*, și după o oară de drum, am ajuns în satul *Hrast*, unde intrînd în vorbă cu locuitorul Matei Pamian, și cu alții ce se strînsese în jurul nostru, i-am întrebat, dacă nu cum-va s'ar fi aflînd *Vlahii*, și pe la ei prin sat, cu toții m'au răspuns, că de urma *Vlahilor*, voi da puțin mai departe, în satul *Boiana*, și într-un alt sat numit tot *Hrast*, ce vine însă mai în sus, în apropiere de orașul *Mödling*. Drumul fiind stricat cu desăvîrșire pînă-n *Boiana*, am lasat trăsura în *Hrast*, și am pornit cu toții pe jos, și după o călătorie aproape de două oare, trecînd pădurea *Perudina*, am ajuns la *Vlahii* din *Boiana*. Aici am poposit la casa locuitorului Iosif Vărlănicu, care cu cea mai mare bucurie ne-a găzduit și ne-a ospătat din belșug; începînd apoi a vorbi atît cu el cît și cu gloata care se adunase acolo, i-am întrebat ce sunt ei, cu toții îmi răspunseră că sunt *Vlahii pravoslavnici*, apoi începînd a vorbi cu ei dialectul *vlahilor din Istria*, nici unul nu m-a priceput, întrebîndu-i pentru ce se numesc ei *vlahi*, dacă nu știți grăi *vlașchi* (românește), ei îmi spusera, că cine știe, poate că în vremile vechi să se fi grăit și la

1) Nemții îl numesc Tschernembl.

eî cînd-va în sat această limbă, dar acuma nu se vorbește de cît limba slovenă; cu toate aceste aî în graiul lor o mulțime de cuvinte pe cari le-am putut culege, și cari se află și la vlahii din Istria, ca: *securu*, *curuna* (coroana), *brenza* (brînza), *caș*, *fașă*, *penezi* (parale), *fațolă* (tulpan), *opanehi* (opineî), *coledva* (colindă), *fueară* (fluer), *fuera*, *bătir* (bătîn), *foulele* (cîmpoșu), *surlă* (un soî de fluer), și altele multe care arată la unele origina lor latină, remiînd cu formele pe care aceste cuvinte le aî în dialectul istriano-romîn.

După dorița lor m-am dus apoi de am văzut biserica, care se află chiar la marginea satului. Toate cărțile lor bisericești sunt tipărite cu litere cirilice și în limba slavonă.

Portul acelor locuitori se deosebește de acel ce se vede în celelalte sate din Kraîna, ast-fel că numai după port, se poate cunoaște îndată un *vlah* dintre locuitoriî din *Kraîna*: acel port se aseamănă întru cît-va cu acel al *Vlahilor Istrieni* din *Vlasia*: eî poartă *opanehi* (opineî) și o *torbă* (giantă) împodobită cu ținte de alamă, atîrnată de gît, în partea stîngă a trupului; femeile poartă *folă* și *salbă* cu *monezi* de argint sau chiar și de aur, la cele mai cu dare de mină.

Eî sînt primitori la gazdă și se ocupă mai ales cu agricultura. Ciobanii cu turme de oi sînt foarte puțîn la număr.

Cercetînd apoi obiceiurile și datinile ce sînt în întrebuintare la acei *Vlahi*, la diferite împrejurări ale vieții lor, le-am aflat că aî mare asemănare cu acele ale *Vlahilor* din Istria. Așa *la anul nou* mai mulți băeți uniți în cete merg pe la casele locuitorilor cu *coledva* (colinda), sunînd din clopoței urînd gospodarului casei tot binele și zicîndu-î *se miravaî* (să trăești); *la nașterî*, se pune în gura copilului o bucățică de măr muiat în vin, ca să fie voinic și vesel; *la nunți*, vin peșitorii de cer fata în căsătorie, mireasa pune un văl alb pe cap, și lăutarii cîntă pînă ce ajung la biserică, după aceea se spun conăcării, etc.; *la înmormîntări* neamurile mortului precum și femeî merg după mort plîngînd și bocînduse spunînd faptele cele bune ale răposatului, peste mormînt se aruncă țărînă; ajungînd la casă cei ce au fost la înmormîntare se spală pe minî și se face masă pentru sufletul mortului. etc 1).

Pornînd mai departe, ne-am luat ramas bun dela gospodarul casei și de la ceilalți locuitori, cari mă încunjurară și cari erau în mare nedumerire pentru ce făcusem eî acele cercetări.

Ajungînd la marginea satului, am întîlnit pe un cioban, a-nume Matei ce se cunoștea cu Iosif Vărlănici, gazda la care posesisem în satul Boîana, și stînd la vorbă cu el, după îndemnul meî, a zis cu mare drag din fluerul ce-l avea la brîu, mai multe cîntece ca de la cî. Acel fluer l-am și cumparat cu mare greutate însă, spunîndu-mî că-i vine greû să se despartă de el, și că pe

1) Despre toate aceste vezi scrierea mea: *O călătorie în satele romî nești din Istria*. Iași. 1896, pag. 45 și urmît.

alt fluer nu-î merg degitele de loc și nu poate cînta în ruptul capului.

Forma aceluî fluer se vede în figura aici alăturată, el amintește *fluerul gemanat* (geminae tibiae) al Romanilor, e singurul instrument de muzică care a mai rămas în mina ciobanilor din Kraîna. Atît cîmpoșul cit și buclumul a dispărut cu totul, și astăzi aceste instrumente sînt necunoscute la Vlahii din Kraîna. Asemene fluere gemanate se mai găsesc la ciobanii noștri din Vrancea.

Întorcîndu-ne apoi în satul *Hrast*, unde lasasem trăsura, am mers mai departe, și trecînd prin satele *Gradat*, *Lahina*, *Mladîța*, *Semicî*, am ajuns într-un alt sat numit tot *Hrast*, ce se află în apropiere de orașul *Mödling*, numit *Metlik* de Croați și de Kraîneni, și despre care ne vorbește Dr. Ficker. Aici o jumătate de locuitori sînt *Vlahi* și o jumătate *Sloveni*. Biserica lor e unită. Atît portul lor cit și obiceiurile ce au, sînt identice cu acele ale locuitorilor din satul *Botana*, despre care am vorbit. În toată Kraîna afară de aceste două sate, nu se mai află nici unul în care locuitorii să se numească *Vlahi*.

Din Kraîna am pornit în Croația. Trecînd rîul *Mrejnîta*, apoi *Corona*, am ajuns la satul *Tușilovići*, și am poposit la rătășul Gheneralovići Iovo. Mergînd mai departe am ajuns în comuna *Vomici*, unde făcînd cunoștință cu preotul Ignatie de la biserica din acea comună, am vorbit mult cu sfinția sa în limba germană despre *Vlahii* răspîndiți prin Croația. M-am dus după aceea în comunele *Cirniac*, *Vighirmost*, *Cristine* și altele.

Vlahii de prin acele locuri se împart în *pravoslavnici* (ortodoxi) și *uniți*. *Pravoslavnicii* sînt în comunele pe care le-am aratat mai sus, precum și în cotunele acelor comune. *Uniți* sînt în comunele *Sumberg*, *Soșite*, *Cale*, *Stodragra*, *Constantinovaț* și altele multe, precum și în cotunele ce se țin de acele comune. Numărul *Vlahilor* ortodoxi și uniți din Croația trece peste 15,000. Despre vechimea aflării acelor *vlahi* (romîni) în Croația, vom vorbi mai la Vale.

Din Croația am apucat spre Dalmația, și trecînd prin satele: *Polana*, *Dragoș* și *Severin*, m-am oprit apoi în *Moravița*. Aici ne spune Ioan Maioreșcu ¹⁾, că pe la anul 1857, pe cînd călătorea la romîni din Istria, *Anton Covaci* din Pisino, i-a afirmat că el aflase în *Moravița Vlahi*, vorbind limba *vlahă*, o altă limbă decît cea croată; și că pe cînd se afla în Fiume, i s-ar fi spus de către un locuitor ce venise acolo cu carul, că în *Moravița* se vorbea și *cara-vlaschi*.

1) Itinerar în Istria. Iași, 1874, pag. 71, 72 și 79.

Din cercetările făcute și din spusa bătrînilor limba *caravlahi*, ce se vorbea acolo, nu era alta decît limba romînească, și că acei ce o vorbeau, erau romîni din Romînia și din Banat, numiți acolo *caravlahi*. Armîni (romîni) din Macedonia și astăzi numesc limba romînească, *limba cara-vlahescă*. Atît Bulgarii din Turcia cit și cîțar Turcii, numesc limba romînească *caravlahski*.

Din Moravița am pornit mai departe, și în ziua de 28 Iulie, mă aflam în Pîinme, de unde după o călătorie de 7 oare cu vaporul pe marca Adriatică, am ajuns în Zara ¹⁾, capitala Dalmației. Aici cea întâi îngrijire a mea, a fost să mă duc la biblioteca *Paravia*, cea mai mare din Dalmația ²⁾, și să cercetez tot ceea ce voi afla relativ la scopul călătoriei mele. Făcînd cunoștință acolo cu bibliotecarul și cu profesorul dela gimnaziu, Vitaliano Brunelli, și cu profesorul dela școala reală Lorenzo Benevenia, am vorbit mult cu aceștia în limba germană și italiană despre *Vlahii* ce odinioară au locuit prin acele locuri, și despre autorii ce au scris despre ei, precum și despre rămășițele ce s-au mai păstrat de la acei *Vlahi* și pînă în ziua de astăzi. Apoi mai făcînd cunoștință și cu studentul în drept Giorgio Wondrich, am cercetat toate antichitățile ce se află în acel oraș ³⁾.

De aici am pornit mai departe cu vaporul și am ajuns în Sebenic. În acest oraș am făcut cunoștință cu preotul Gregorio Locica, care asemenea mi-a dat multe și interesante notițe despre existența în timpurile vechi a *Vlahilor* din Dalmația. Apoi împreună cu sfinția sa, m-am dus în satul Cernița, ce se află cîțar la marginea orașului, unde mai cercetînd și acolo locuitorii despre limba ce o vorbesc, ne-am întors apoi în oraș; spre amintire acel preot mi-a oferit o scriere a sa, intitulată: *Manuale di geografia della Dalmazia*, tipărită în Zara, la anul 1878, în care se vorbește și despre *Morlaci*, *mauro-vlasi* și *moro-vlacchi*, cari nu sunt decît rămășițe de a *Vlahilor* ce odinioară locuiau în Dalmația. Apoi luîndu-mă rămas bun dela acest cucernic preot, m-am dus în satele: *Dănilă*, *Boroaia*, *Pergomete*, și trecînd pe la muntele *Vlasca*, am intrat în orașul *Trau*, numit în vremile vechi *Traurium*. Prin toate aceste localități, am tot cercetat locuitorii despre limba, datinile, obiceiurile și numele lor de familie, asemenea și despre numele munților, fluviilor și altele.

De aici m-am dus în orașul *Spalato*, de acolo în *Gravoza*,

1) Latinii o numeau *Iadera*, și în timpurile mai din urmă *Diadora*.

2) Acea bibliotecă are peste 25.000 de volume.

3) În apropiere de Zara, se află satul *Erizzo*, locuit de o colonie de Albanezi, cari fiind persecutați de Mahmud Begh, se adăpostiră acolo. Republica venețiană le-a acordat ospitalitate, iar contele Nicola Erizzo, printr-un decret cu data din 1726, le dădu pămînturi, și-i puseră sub protecțiunea Senatului Veneției. Ei spre recunoștință, numiră acel sat cu numele contelui Erizzo. Acești locuitori își păstrează limba, obiceiurile și portul lor, vorbesc însă mai toți și italienește și sunt de religieuna catolică.

apoi în *Ragusa*. Aici se află înaintea bisericii Sf. Blasiu, coloana lui Roland, despre care se vorbește în descrițiunea făcută în anul 1440, de Philipus de Diversis de Quartigianis: «In ea (statua) item est signata mensura brachii communis quo mensuratur telae, rassiae et resaliae, quae circum illam ab aduenis *Moralachis* et aliquibus mulieribus venduntur». (Parlati 6. 28). «In ea (statua) se află însemnată măsura cotului comun, prin carese măsurau pânzele, postavurile și alte lucruri cari se vindeau împrejurul ei, de unele femei *Mortalche*, venite de aturea., precum și de alte femei».

În toate aceste orașe am tot cercetat datinile și obiceiurile acestor locuitori, numiți *Vlahi*.

Din *Ragusa*, întorcându-mă la *Gravoza*, am luat un vaporas de m-am dus pînă la satul *Stagno grande*, de acolo am mers pe jos ca la vr-o jumătate de oră de am tăiet o limbă de pămînt, pînă ce-am ajuns la un alt sat tot pe malul mării numit *Stagno piccolo*, și de aici m-am suit într-un alt vaporas ce aștepta acolo și după vr-o cite-va ore de drum pe canalul *Stagno piccolo*, am intrat în canalul de *Narenta*, apoi am dat de gura fluviului cu acelaș nume, și după o călătorie de vr-o cite-va ore am ajuns în orașelul *Metcovici*; de aici m-am suit în drumul de fer și trecînd în curmezis *Herzegovina*, am ajuns în *Mostar* capitala ei, de aici mergînd mai departe am intrat în *Bosnia* apoi în capitala ei numită *Sarajevo* și *Bosna Serai*, de aici ajungînd la fructaria Ungariei, la orașul *Brod ungurese*, am trecut în *Selavonia*, și am ajuns în *Essek* sau *Ossiek*, capitala ei, apoi trecînd prin *Seghedin*, am intrat în țară pe la *Verciorova*.

II

Din cercetările scriptelor vechi, relativ la *Vlahii* (romîni) ce locuiesc în *Kraïna*, *Croația* și *Dalmația*, se vede după cum vom arăta mai la vale timpul venirii lor și împrejurările ce i-au silit să se stabilească în acele locuri, și a căror rămășiță se mai păstrează încă și pînă în ziua de astăzi.

În *Dalmația* vedem că *vlahii* se aflau încă din timpurile cele mai vechi. Cronicarul dalmatin presbiterul *Diocleate* după ce descrie (*Popa Dukljanina Ietopis*, ed. Dr. Ivan Crncic. Kraljevica, 1874, 8° p. 8) înigrarea Bulgarilor de la *Volga* pe peninsula *Balcanică*, ne spune că: «Inde debellando ceperunt totam Macedoniam; post haec totam provinciam Latinorum, qui illo tempore Romani vocabantur, modo vero *Moroulachi*, hoc est *Nigri Latini* vocantur». Pe urmă rîzboindu-se au cuprins toată *Macedonia*, după aceea toată provincia Latinilor, care în acel timp se numeau *Romani*, acum însă se numesc *Moroulachi* adică *Latini negri*.

Această arătare este de mare importanță. Scrierea «*Presbiteri Diocleatis Regnum slavorum*» a fost concepută după *Racki*,

în oraşul Antivari între anii 1143—1153. (Rački, Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku poviest. Zagreb. 1865. p. 47). Afirmarea sa arată pe deoparte, că pentru el denumirile de *Vlachus* și *Latinus* sunt identice, iar pe de alta, că *vlahii* Serbiei în secolul al XII-lea, erau încă de descendență romană, și se considerau de către cei învățați de pe atunci încă ca urmași ai Romanilor¹⁾.

Noi credem că pe lângă *Vlahii* ce se aflau în Dalmația, încă din timpurile cele mai vechi, după cum am văzut, un număr însemnat au mai venit acolo din *Serbia*, *Bosnia* și *Croatia*, pe cari legăturile de comerț, ce erau între ei, pe mulți i-au silit a rămâne și chiar a se stabili în Dalmația.

În *Serbia* existența *Vlahilor* se vede încă de prin anul 610, când atunci sosind serbii în peninsula Balcanică, au găsit locuind acolo două popoare, și anume pe *Latini* și pe *Aborigeni latini-sați*, pe cari ei îi numeau *Vlahi*²⁾.

Într-un hrisov în care se vorbește despre zidirea mănăstirei Gica, în anii 1222-1228, se găsesc mai multe cuvinte românești, ca: bun (*bonus*), singur (*singulus*), etc³⁾.

Dintr-un hrisov a regelui sârbesc Ștefan Uroș II Milutin, de pe la anul 1318, dat mănăstirei Sf. Ștefan din *Banska*, se vede asemenea existența *Vlahilor* acolo, căci pe lângă satele sârbești făcute danie acelei mănăstiri, se arată că au fost și opt cotune de *vlahi*. Tot din acel hrisov se mai vede că *vlahii*, locuiau și prin sate. Două sate se amintesc chiar cu numele: село Пръчево, село Влахино poate și Кнi-сво, ce se cuprindea în teritoriul locuit de *vlahi*. În descrierea acestui teritoriu se începe: «А се земля влашка на Кнi-свѣ» (Iată țara (pământul) *Vlahilor* la *Kievo*); pe lângă satul Пръчево se amintește Влашки Бродъ (vadal *vlahilor*) și Оуреоуловъ Доль (Valea Ursului). Toate aceste localități și altele amintite în document, se aflau în *Serbia* veche, prin apropierea Ipecului (srb. Pec, Chvosnei, Ibarului, etc.; astăzi aceste locuri sunt cuprinse în *Macedonia* de nord⁴⁾.

Cele arătate despre existența *vlahilor* în *Serbia* se mai constată încă, dintr-un alt hrisov din anul 1348, a împaratului sârbesc *Dușan*, relativ la sfântirea bisericii cu hramul Sf. Arhanghelii Mihail și Gavril din *Prizren* în *Serbia* veche (Arautlic). În el se vede că acel împărat a înzestrat acea biserică cu un

1) Vezi Dr. Constantin Jirecek: Die Wlachen und Maurovlachen in den Denkmälern von Ragusa, inserat în: Sitzungsberichte der Königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften. Prag. Jahrgang 1879. pag. 123.

2) Kovacovic i Iovanovic. Istorija srpskoga naroda za Srednie seole. Beograd 1895. pag. 13—14.

3) Dr. Constantin Jirecek. Loc. cit. pag. 110.

4) Vezi Ioan Bogdan. Un chrisovul al regelui sârbesc Ștefan Milutin. Convorbiri literare. București. Anul XXIV pag. 488 și urmât.

număr mare de: сета и метохіе и Катонъ Влашкинхъ, sate și metoașe și cotune românești, situate împrejurul orașului Prizren, la nordul Macedoniei¹⁾.

În Bosnia, aflarea vlahilor acolo, se vede încă din anul 1344, cînd atunci consiliul comunei *Ragusa*, după cum se constată din mai multe acte publice, ordonă să se facă cercetare: dacă este adevărat că Petru din Narenta face greutate vlahilor (rominilor) din Bosnia, cari vin să ducă sare din *Ragusa*²⁾.

În Croația se vede asemenea aflarea vlahilor încă de prin anul 1412, cînd din acte se vede că atunci Sigismund regele Germaniei, ordonă *Vlahilor* (rominilor) și Croaților, cari fac comerțul în părțile Dalmației, să nu-și mai desfășureze mărfurile lor, și să nu le mai expună pentru vânzare de cit numai în orașul Sebenic³⁾.

Toți acești vlahi, erau parte păstori cari aveau locuințele lor stabile, numite *catune* (cătune), și parte nomazi, ce se purtau din loc în loc, spre a-și căuta pășuni pentru turmele lor de oi și capre care erau numeroase. Ei mai aveau și herghelii însemnate de cai. Cu creșterea vitelor, a fost în strînsă legătură la *vlahi*, și facererea brînzei sau a cașului, mărfuri pe cari le transportau cu caravane cu cai.

Pe la anul 1285, brînza ce făceau acei ciobani era renumită și foarte căutată în toate părțile. Ea se numea *caseus vlachiscus* (caș romînesc) și chiar *brînța* (brînza), după cum se vede scris aceasta într-un hrisov din anul 1375.

Caseus vlachiscus (cașul romînesc), a jucat odinioară un rol așa de însemnat în gospodăria locuitorilor din *Ragusa*, încît a fost întrebuințat ca mijloc de plată pe lingă monedă.

Prețul unui *caseus vlachiscus* (caș romînesc), a fost stabilit de către autorități. Așa la 5 Oct. 1357, Consilius Minus, hotărî până la ce preț trebuia să se vîndă un caș romînesc: «casey ulachescus uendi debent foll (ariis) XII⁴⁾».

Vlahii pe lingă că erau ciobani cunoscuți după cum am văzut, dar mai erau și chirigii vestiți. Așa ei încă de pe la anul 1278, făceau transporturi însemnate cu caravane de cai, din care la unele caravane numărul cailor se urcau și până la 300.

Negoțul ce făceau acei *vlahi* cu caravanele, era parte pen-

1) Despre acest hrisov, vezi: B. P. Hajdeu. Arhiva istorică a României. București. 1867 t. III p. 85—196.

2) Monumenta slav. merid. vol. X Zagrabiae. 1879. pag. 158 și 159, inserate în: Documente privitoare la istoria rominilor de E. Hurmuzaki. București 1887. vol. I, pag. 694, 695.

3) Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium. Zagrabia 1878, vol. IX pag. 213. inserate la Eudoxia Hurmuzaki: loc. cit. vol. I, partea II-a pag. 490.

4) *Foll (ariis)* înseamnă de sigur o monedă.

tru serviciul întreprinzătorilor din Ragusa, din Serbia și din Bosnia, și parte pe socoteala lor proprie.

Ei luau sare din Ragusa și o transportau în Bosnia și Serbia, și de acolo aduceau în schimb lână, plumb și alte diferite mărfuri.

Tot ei mai făceau în unire cu popii lor, mare comerț de vin, pe care-l luau din Ragusa în burdufuri de piele, și-l transportau la Brscovo (Brescovo) în Serbia. Caravana se numea *turma*, iar chiragiile *turmar*.

Acei *vlahi* au fost cu toții ortodocși, și aceasta ne-o arată un hrisov din anul 1375, unde se zice, că: *Vlahi schismatici quorum nonnulli in pascuis et montibus habitant*. Farlati. 4. 63. Este cunoscut de toți că catolicii numesc *schismatici* pe toți ortodocșii¹⁾.

Vlahii cari locuiau în aceste trei țări, Serbia, Bosnia și Croația, înmulțindu-se, au început a se duce după trebuințele turmelor lor, ori unde găseau pășune și mijloc de trai, fiind în mare parte păstori și chiragiile cu curavane după cum am văzut, și așa fiind, noi credem că *Vlahii* din provincia Kraïna cari se mai găsesc și până-n ziua de astăzi în cele două sate Boiana și Hrast, despre care am vorbit, sunt veniți din acele locuri.

În Dalmația unde se aflau acum un mare număr de *vlahi*, mai imigrați neconțenit din Serbia, Bosnia și Croația și alți *vlahi*, așa în cât locuitorii de acolo, se îngrijiră și se spăimintară, că dacă *vlahii* vor merge înainte cu imigrarea, apoi nu vor mai avea unde să-și pască ei vitele lor, și ast-fel stăruiră pe la autorități, că nu numai să nu se mai permită intrarea *vlahilor* de prin alte părți în Dalmația, dar chiar și *vlahii* ce se aflau acolo, să fie isgoniți. Aceasta se vede din actele ce urmează:

Așa la anul 1357, Ioan Banul a toată Croația și Dalmația, confirmă libertățile și privilegiile orașului Sibenik, între care se cuprinde și dispozițiunea, ca: *Vlahii* (rominii) de acolo, să nu mai poată paște vitele lor, pe teritoriul comunei Sibenik, fără de învoirea orașenilor. (Fehér. IX. 2. pag. 685).

Cit-va timp după aceea pe la anul 1362, Nicolai de Zeech, Banul Dalmației și Croației, ordona *Morlachilor*, cari au descălecat lângă Traguriu în Dalmația, ca de la Sf. Gheorghe încolo, să nu mai pască vitele lor pe teritoriul acestei comune. (Lucio. Historia di Dalmazia. pag. 279.—Fehér. IX. 3. 336).

La anul 1383, Elisabeta regina Ungariei, ordonă Banului Emeric Bubek, din Croația și Dalmația, ca să alunge din districtul Sibeniceului, pe *Vlahii cari au descălecat*, și cari ocupind pășunile, pricinuesc mari pagube orașului. (Fehér. X. 8. 123.—Ibid. X. 3. 2).

1) Despre aceasta vezi mai pe larg: Dr. Constantin Jirecek. Loc. cit. pag. 109—124, și Fr. Miklosich: Über die wanderungen der Rumunen in dem Dalmatinischen Alpen und den Karpaten. Wien. 1879. pag. 3—6.

La anul 1384, tot Elisabeta regina Ungariei, ordonă lui Toma, Banul Dalmației și Croației, să încaseze dela *Vlahii* din districtul Sibernicului, amenda de 200 fl. pentru pagubele cele-auri cauzat orașenilor de acolo, și să nu mai permită *Vlahilor* (rominilor), ca să locuească pe teritoriul acestui oraș. (Fehér X. 8. 143.—Ibid. X. 3. 12).¹⁾

La anul 1432, găsim o dispozițiune senatorială în t. „*Liber legum civitatis Ragusii dictus viridis*“, prin care se hotărăște ca *Vlahii* să fie opriți pe viitor de a păste vitele lor în provincia Canavlia²⁾.

Pe lângă toate aceste, mai adăogim și cele conținute într-o condiță inedită scrisă în orașul Ragusa între anii 1434—1440, de *Philippus de Diversis de Quartigianis*, pe care am găsit-o în biblioteca din Zara și care deși cunoscută de scriitorii străini, n-a fost întrebuințată pentru limpezirea chestiei rominești, de oare ce cuprinde un loc care a căzut de sigur pentru prima oară sub ochii mei, și în care se vorbește de niște funcționari dalmațieni, cari nu ar înțelege dialectul unor locuitori din țara lor, nefiind nici idiomul italian nici latin, ci un idiom vulgar deosebit, special lor, așa ei zic în loc de panem *pen*, adică pine rominește, patrem *teta*, adică tată, domus *chexa*, casă, facere *fuchir*, făcure, și tot ast-feliu despre celelalte cuvinte.

Iată dăm aici cele cuprinse în acea condiță despre care am vorbit:³⁾

«In prescriptis omnibus consiliis et officiis civilium, et criminalium oratores, seu arengatores, advocati, iudices, et consules legis statuto latine loquuntur, non autem slave nec tamen nostro idiomata Italico, in quo nobiscum fantur et conveniunt, sed quodam alio vulgari idiomate eis speciali, quod a nobis latinis intelligi nequit, nisi aliqualis imo magna ejusmodi loquendi habeatur saltem audiendo consuetudo, panem vocant *pen*, patrem dicunt *teta*, domus dicitur *chexa*, facere *fuchir*, et sic de coeteris quae nobis ignotum idioma parturiunt».

(In toate autoritățile autorizate și în funcțiunile civililor, și apărătorii afacerilor criminale, sau vorbitorii, advocații, judecătorii și magistrații, după o hotărâre judecătorească vorbesc în latinește, nu însă o limbă populară, și cu toate aceste nici în idi-

1). Conținutul tuturor acestor acte se găsesc în Documente privitoare la istoria romanilor de Eudoxiu Hurmuzaki, București. 1890. vol. I. part. II pag. 47, 69, 283, 286.

2). Spomenitzki Serbski od 1395—1423. Bieograd. 1858—62. t. 2. p. 161. vezi și Hajden: Pe unde sunt și pe unde a fost rominii. Calendar Wartha. București. 1867.

3). Situs oedificiorum politiae et laudabilium consuetudinem incltyae civitatis Ragusii. (Situatiunea organizării politice a edificiurilor, și a moravurilor vrednice de laudă, a ilustrului oraș Ragusa). Codice inedito della biblioteca di Zara, publicato et illustrato da V. Brunelli, Zara. 1882, pag. 70.

omul nostru italian în care vorbesc cu noi și se înțeleg, dar într-un oare-care idiom vulgar deosebit special lor, care nu poate fi înțeles de către noi latinii, decît numai puțin, și încă cum, să aibă cineva cel puțin prin auz o mare deprindere cu acest soi de grai; ei numesc panem *pen*, patrem *teta*, domus *chexa*, facere *fuchir*, și tot ast-fel despre celelalte cuvinte pe care le crează ca un idiom necunoscut nouă).

Iată deci că limba românească se vorbea în Dalmația pe la anul 1434.

III

Din toate cele ce am văzut pînă acum, se constată că se află *Vlahi* (români) în *Kraïna*, *Croația*, și *Dalmația*. Și pînă-n ziua de astăzi ne-au rămas încă în Dalmația rămășiți românești. În primul loc avem numele a unei părți din nordul acestei țări ce se cheamă *Morlachia*, și unde locuitorii ei se numesc *Morlachii* și *Mauro-Vlahii*, cari nu sînt decît niște coborîtori slavizați dintr-o tulpină curat românească. Ne-a mai rămas apoi numele țărănilor cari sînt numiți *Vlahii*, de către orașenii și locuitorii de prin satele insulilor ce se află pe lângă coastele Dalmației, precum și numele locuitorilor din orașul *Ragusa* și de prin împrejurimile acestui oraș, cari se numesc de către Sîrbi și pînă-n ziua de astăzi încă, tot *Vlahii*, în fine cuvintele ce am cules în districtele *Sebenic*, *Spalato* și *Ragusa*, derivate atît din latinește cît și de altă origină, întrebuițate însă atît de noi cît și de vlahii de acolo:

Nume de munți

<i>Dobrovasca</i>	<i>Munte sant</i>	<i>Prapatnița</i>
<i>Goli</i>	<i>Munte gras</i>	<i>Susana</i>
<i>Ilna-Kita</i>	<i>Munte vipera</i>	<i>Vasca etc.</i>
	<i>Mosor</i>	

Nume de riuri

<i>Cetina</i>	<i>Gradina</i>	<i>Slatina etc.</i>
<i>Cruce</i>	<i>Ograda</i>	
<i>Circa</i>	<i>Pecior</i>	

Nume de insule

<i>Capri,</i>	<i>Lacroma,</i>	<i>Incoronata</i>
<i>Crușta,</i>	<i>Scogli,</i>	<i>Vaca etc.</i>

Nume de sate

<i>Barbatu</i>	<i>Cale</i>	<i>Cosița</i>	<i>Iasenita</i>
<i>Bosanca</i>	<i>Catun</i>	<i>Crupa</i>	<i>Lagosta</i>
<i>Buba</i>	<i>Cernita</i>	<i>Cuna</i>	<i>Liuta</i>
<i>Boroaia</i>	<i>Colan</i>	<i>Cuti</i>	<i>Lucian</i>
<i>Bergud</i>	<i>Cosor</i>	<i>Danila</i>	<i>Lepuri</i>
<i>Bristița</i>	<i>Corlat</i>	<i>Duba</i>	<i>Mirce</i>

<i>Opanci</i>	<i>Punte</i>	<i>Ruda</i>	<i>Urlicii</i>
<i>Pergomete</i>	<i>Pelinou</i>	<i>Slatina</i>	<i>Vale</i>
<i>Popovici</i>	<i>Poliana</i>	<i>Sterp</i>	<i>Vostan</i>
<i>Plina</i>	<i>Rogoznița</i>	<i>Șopot</i>	<i>Vrana etc.</i>
<i>Polita</i>			

Nume comune

<i>Baba</i>	<i>Mac</i>	<i>Pogan</i>
<i>Baci</i>	<i>Magâr</i>	<i>Prag</i>
<i>Cosor</i>	<i>Merenda</i>	<i>Prost</i>
<i>Colac</i>	<i>Mosor</i>	<i>Turma</i>
<i>Coliba</i>	<i>Nevesta</i>	<i>Sechira</i>
<i>Conopi</i> (cinepă)	<i>Opanci</i>	<i>Slanina,</i>
<i>Cnlenda</i>	<i>Ograda</i>	<i>Sila</i>
<i>Coruna</i>	<i>Para</i>	<i>Snop</i>
<i>Garofa</i>	<i>Pastir</i>	<i>Striga</i> (strigoii)
<i>Gospodar</i>	<i>Pluta</i>	<i>Struna</i>
<i>Haide</i>	<i>Paste</i> (a paște)	<i>Urda</i>
<i>Lopata</i>	<i>Plata</i>	<i>Vatra</i> și altele.
<i>Loznița</i>	<i>Pod,</i>	

Nume de familie

<i>Antizza</i>	<i>Costa</i>	<i>Mosca</i>	<i>Rochie</i>
<i>Balan</i>	<i>Cernița</i>	<i>Mustața</i>	<i>Râmliac</i>
<i>Baliac</i>	<i>Cocota</i>	<i>Nasu</i>	<i>Rudan</i>
<i>Baldasare</i>	<i>Concina</i>	<i>Novac</i>	<i>Robilca</i>
<i>Bulat</i>	<i>Danilă</i>	<i>Niculici</i>	<i>Rota</i>
<i>Botura</i>	<i>Damian</i>	<i>Negri</i>	<i>Scărița</i>
<i>Baliac</i>	<i>Dudan</i>	<i>Oltran</i>	<i>Scârpă</i>
<i>Bulancia</i>	<i>Dean</i>	<i>Palmarsan</i>	<i>Șișca</i>
<i>Bogdan</i>	<i>Duca</i>	<i>Pavan</i>	<i>Stoica</i>
<i>Bogdanovici</i>	<i>Dvornic</i>	<i>Pagan</i>	<i>Tambaci</i>
<i>Bizanti</i>	<i>Florian</i>	<i>Paparela</i>	<i>Vlahov</i>
<i>Bucchița</i>	<i>Fasolă</i>	<i>Pelea</i>	<i>Vlahu</i>
<i>Capra</i>	<i>Fuzul</i>	<i>Penița</i>	<i>Verban</i>
<i>Calafat</i>	<i>Giupan</i>	<i>Papalin</i>	<i>Zorița</i>
<i>Cioban</i>	<i>Laba</i>	<i>Prodan</i>	<i>Zagură etc.</i>
<i>Columb</i>	<i>Lazarini</i>	<i>Punte</i>	
<i>Crucian</i>	<i>Marin</i>	<i>Piperatu</i>	

Incheere

Din studiul și cercetările ce le-am făcut, reesă că osteneala mea de a mă duce în localitățile despre care am vorbit, pentru a cerceta rămășițele existente astăzi la *Vlahii* adică rominii din acele părți, n'a fost zadarnică. Deși notițele istorice erau în cea mai mare parte cunoscute de cercetători, totuși ele nu erau adevărate prin rămășițele actuale ce amintesc limba romină păstrată

în terminologia geografică, în numele proprii și în mai multe nume comune, precum și în obiceiuri, port, instrumente de muzică pe care eu le-am constatat, că există pînă astăzi în întrebuințare la locuitorii *Vlahi*, în aceste regiuni, cu atît mai mult cît după cum m-am convins personal, ei își zic și astăzi că sînt *Vlahi*, cu toate că limba lor veche *vlașchi* adică rominească, a eșit din întrebuințare și a fost înlocuită cu limba italiană, croată și slovenă.

Istoria slujește pentru a explica prezentul și trebuie să fim prea fericiți cînd găsim în starea de față a lucrurilor, rămășiți cari să adeverească știrile conținute în izvoarele vechi.

PREȚUL 40 BANI